

Tedirgin Edici Kültürel Miras Olarak Rum Kamusal Mekanları

Öğr. Gör. Elif VURUCULAR KESİMCİ¹, Prof. Dr. Ayşen CİRAVOĞLU²

¹ Bursa Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa, elifvurucular@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5106-6980>

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, aysenc@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1640-6051>

ÖZET

Tedirgin edici kültürel miras; terör, soykırım, savaş gibi, toplum ve bireylerin yaşam dönemlerinin ayrılmasına sebep olan flaş bellek olaylarını kolektif bellekte hatırlattığı için toplumun reddettiği mekanlardır. 30 Ocak 1923 tarihli 'Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol'ün imzalanmasıyla Türkiye ve Yunanistan arasında flaş bellek olayı olan zorunlu mübadele gerçekleşmiştir. Mübadele ile Anadolu'da Rumların terk ettiği yerleşimlere, Yunanistan'da yaşayan Türkler yerleştirilmiştir. Mübadiller gelmeden önce terk edilmiş Rum köylerindeki kamusal mekanlar, Türk yerleşikler tarafından tahrip edilmiş ve yıkılmıştır. Bu çalışmada, yıkıma uğramamış Rum kamusal mekanlarının, mübadiller tarafından kullanılması ya da tedirgin edici kültürel miras olarak algılanarak, kullanılmaması araştırılmıştır. Çalışmada, mekansal belleğin izlenebildiği rehberli gezi yöntemi kullanılmıştır. Mübadele sonrası, Kavala ve Selanik köylerinden gelen mübadillerin yerleştiği Bursa Görükle (Kouvaklia) Mahallesi ile Osmanlı Türkleri ile Selanik Florina'dan gelen mübadillerin bir arada yaşadığı Gölyazı (Apolyont) Köyü, alan çalışması olarak seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Görükle'ye yerleşen mübadillerin, Anadolu'da yaşanan Yunan işgaline tanıklık etmedikleri için Rum kamusal mekanlarını tedirgin edici olarak algılamadıkları ve kullandıkları görülmüştür. Gölyazı'da aynı köyde Rumlarla birlikte yaşayan Türklerin kolektif belleğinde flaş bellek olayı olan Yunan işgalinin yer ettiği, mübadil kolektif belleğini etkilediği ve Rum kamusal mekanlarının tedirgin edici kültürel miras olarak algılanarak kullanılmadığı, zaman içinde yıkıldığı ve hatırlanmadığı açığa çıkartılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tedirgin edici kültürel miras, Kolektif bellek, Nüfus mübadelesi, Kamusal mekanlar, Rehberli gezi yöntemi.

ABSTRACT

Dark heritage are places that society rejects because they remind flash memory events, such as terrorism, genocide, war, that cause the separation of the life periods of society and individuals, in the collective memory. With the signing of the "Convention and Protocol Concerning the Exchange of Turkish and Greek People" dated January 30, 1923, the forced exchange, which is a flash memory event, took place between Turkey and Greece. With the population exchange, Turks living in Greece were settled in the settlements abandoned by the Greeks in Anatolia. The public places in the abandoned Greek villages before the exchangees came were destroyed by the Turkish residents. In this study, it has been investigated that the Greek public places that have not been destroyed are used by the exchangees or they are perceived as dark heritage and not used. In the study, Commented City Walks method, in which spatial memory can be traced, was used. After the population exchange, Bursa Görükle (Kouvaklia) Neighborhood where the exchangees from Kavala and Thessaloniki villages settled, and Gölyazı (Apolyont) village where Ottoman Turks and the exchangees from Thessaloniki Florina lived together were chosen as the field study. As a result of the study, it was seen that the exchangees who settled in Görükle did not perceive the Greek public places as disturbing and used them because they did not witness the Greek occupation in Anatolia. It has been revealed that the Greek occupation, which is a flash memory event, took place in the collective memory of the Turks living with the Greeks in the same village in Gölyazı, affected the exchangee's collective memory, and

that the Greek public places were not used as an dark heritage, were destroyed over time and were not remembered.

Keywords: Dark heritage, Collective memory, Population exchange, Public places, Commented city walks method.

1. GİRİŞ

Anadolu'da yaşayan Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Türklerin zorunlu mübadele kararı, 'Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol'ünde 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmıştır. Bu çalışmada mübadil köylerinde yer alan Rum kamusal mekanlarının, köy halkı tarafından tedirgin edici kültürel miras olarak değerlendirilmesi araştırılmıştır. Soykırım, savaş gibi birey ve toplumların yaşamlarını dönemlere ayıran olumsuz flaş bellek olaylarını kolektif bellekte hatırlatan mekanlar, tedirgin edici kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Bu mekanlar toplumun kullanmadığı, görmezden geldiği mekanlardır. Çalışma alanları olarak mübadele öncesinde Bursa Apolyont Metropolit, metropolit merkezi Apolyont Kenti (günümüzde Gölyazı Köyü) ile metropolite bağlı 23 köyden biri olan Kouvaklia Köyü (günümüzde Görükle Mahallesi) seçilmiştir. Gölyazı (Apolyont) Köyü, 1922'de Bursa'nın Yunan işgalinden kurtulmasına kadar Rum ve Osmanlı Türklerinin, 1924 mübadele sonrası Osmanlı Türkleri ve mübadillerin bir arada yaşadığı yerleşimdir. Mübadele öncesinde, Rum nüfusunun fazla olmasıyla, Rum mekanlarının hakim olduğu yerleşimde, Rumların köyü terk etmesiyle köy merkezinde yer alan önemli Rum kamusal mekanları Türk yerleşikler tarafından yıkılarak, yerine okul inşa edilmiştir. Görükle (Kouvaklia) Köyü mübadele öncesi Rumların, mübadele sonrası Kavala ve Selanik köylerinden gelen mübadillerin yaşadığı yerleşimdir. Rumların köyü terk etmesiyle çevre köylerde yaşayan Türkler tarafından köy merkezinde yer alan Rum kamusal mekanları yıkılmıştır. Her iki yerleşimde de köy merkezi dışında yer alan Rum kamusal mekanları yıkılmamıştır. 1924 yılında gelen mübadiller Gölyazı Köyü'nde Osmanlı Türklerinin ve Rumların inşa ettiği mekanlarla karşılaşmış, Osmanlı yerlilerinin kurduğu mekansal düzenlemeye dahil olmuştur. Görükle mübadilleri ise yıkılmış ve kullanılabilecek durumda olan Rum mekanlarıyla karşılaşmış, gündelik yaşamlarını Rum mekanlarında kurmuştur.

Günümüze kadar geçen süreçte her iki yerleşimde de Rum mekanlarından yıkılanlar olmuştur. İki yerleşimde, Rum kamusal mekanlarının hatırlanış, anlatılış farklılıkları bulunmaktadır. Gölyazı Köyü'nde Rumların inşa ettiği kamusal mekanlar yok sayılmış ve yıkılmıştır. Görükle'de Rum kamusal mekanları benimsenmiş, mübadil mekanları olarak bellekte yer etmiş ve korunmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, katılımcıların kendilerinin belirlediği güzergah doğrultusunda gerçekleştirilen Rehberli Gezi yöntemi ile yerleşimlerin mübadele öncesi kamusal mekanlardan kolektif bellekte yer bulan ve reddedilen mekanlar açığa çıkartılmıştır. Reddedilen kültürel miras kavramına, yerel ölçekten bakarak yeni bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

2. KOLEKTİF BELLEKTE YER EDEN FLAŞ BELLEK OLAYLARI VE TEDİRGİN EDİCİ KÜLTÜREL MİRAS

Geçmiş, kişisel deneyimlerle birlikte sosyal ve toplumsal olayların da izlerini taşımaktadır. Doğal afetler, siyasi, sportif, sanatsal ya da bilimsel olaylar, doğrudan deneyim ya da sosyal etkileşim yoluyla, kişisel geçmişin ve toplumun ortak geçmişinin bir parçası olmaktadır (Mutlutürk et al., 2018). Brown'ın (N. R. Brown, 2016), 'Tarihte Yaşamak' projesinde; toplumsal olayların otobiyografik bellek üzerindeki etkilerini çalışmak, toplumsal bellek ile otobiyografik belleğin iç içe geçtiği durumları belirleme amacı bulunmaktadır. Beklenmedik, şaşırtıcı, önemli etkileri olan ve önemli sonuçlar doğuran toplumsal olaylar, 'flaş bellek olayları' olarak psikoloji literatüründe yer bulmaktadır (R. Brown & Kulik, 1977; Gülgöz, 2018). Flaş bellek etkisi yaratan toplumsal olaylar, toplumun yaşayışında değişikliğe sebep olmaktadır. otobiyografik belleğin 'flaş bellek olayının öncesi/sonrası' şeklinde dönemlere ayrılması, durağan bir yaşam içerisinde ortaya çıkan, büyük çaplı değişimlerin hatırlamayı kolaylaştırıcı etkisinden kaynaklanmaktadır (N. R. Brown, 2016). Gündelik yaşamın tekrarlayıcı yapısıyla, yaşamdaki her şeyi bir anda değiştiren olayların etkileşimlerinin, belleği şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu etkileşimin sonucunda, otobiyografik bellek

belirli dönemler etrafında organize olmakta; flaş bellek olayları, zamanı belirlemek için referans olarak kullanılmaktadır (Uzer, 2018).

Flaş bellek olayları, aniden ortaya çıkarak bireyin/toplumun yaşamında büyük değişikliklere sebep olduğu için yarattığı travma etkisiyle sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Bireyler yaşadıkları bu olayı, öncesini ve sonrasını yaşamlarını ayırarak tekrar tekrar anlatmaktadır. Bizzat yaşanmamasına rağmen, dinleyerek büyümekte olan sonraki kuşakların belleklerinde flaş bellek olayı yaşanmış gibi yer etmekte ve post-bellek olarak literatürde karşılık bulmaktadır. Mübadillerin çocukları ve torunlarının da kendilerini mübadil olarak tanımlamaları ve toplumdaki ayrı tutmalarının sebebi, post-bellektir. Kendi deneyimi olmamasına rağmen, atalarının deneyimlerinin anımsanmasını 'vekaleten anımsama' olarak isimlendiren Young (Sarlo, 2012) ile nesiller arası travma geçişini 'post-bellek' olarak kuramsallaştıran Hirsch'e göre (Hirsch, 1996, 2008, 2014) travmatik olay (flaş bellek olayı), sadece yaşayanları etkilememekte, sonraki nesiller de kendileri o olayı yaşamaları da psikolojik olarak o olayın sonuçlarını yaşamaktadır. İkinci ve üçüncü kuşaklar, yaşananları, bizzat yaşayan kişilerden dinleyerek, fotoğrafları ve kültürel ürünleri, mekanları görerek flaş bellek olayına tanıklık etmekte, kendi belleklerinde yeniden inşa etmektedir. Post-bellek, flaş bellek olayını bizzat yaşayan birinci derece tanıkların yitip gitmesinin ardından, sonraki kuşakların, 'kendini imgesel ya da bilişsel olarak gerçekten o deneyimleri yaşamış kişinin yerine koyarak' (Sarlo, 2012) yaşananları aktarılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Hatırlamak, mekanlar ve nesnelere aracılığıyla gerçekleşmektedir. Belleğin önemli bir aracı olan mekanlar, istenmeyen ancak zorunlu olarak yaşanan olaylar söz konusu olduğunda daha fazla önem kazanmaktadır (Halbwachs, 2017). Toplumun ortak geçmişine dair bilgiler, gelenekler, mitler, anma törenleri, müzeler ve anıtlar gibi kültürel ürünlerde temsil edilmektedir. Nora (2006) 'hafıza mekanları' tanımıyla toplumsal (kolektif) bellek ile mekan arasındaki ilişkiyi oluşturan ve güçlendiren birtakım temsiller, göstergeler, semboller olduğunu belirtmektedir. Hafıza; somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır. Mekanda var olan ve kolektif geçmişin özelliklerini barındıran somut izler, mekanın kullanıcısı olan bireylerin zihninde bireysel, sosyal, tarihsel, kültürel, vb. değerlerle birleşerek 'mekan belleği' oluşumunu sağlamaktadır. Mekan deneyimlerinin zihinde oluşturduğu 'mekansal bellek', bireylerin o mekanlara ilişkin duygusal ve anlamsal deneyimleri sonucunda oluşmaktadır (Nora, 2006).

Bir olaya sahne olan mekanlar, o olayın 'sessiz tanığı' olan bir 'anı yeri' haline gelmektedir (Ogle, 2008). Dünyada karanlık miras (dark heritage) olarak literatüre geçen bu kavramsallaştırmaya konu olan mekanlar; terör, soykırım, kölelik, afet, savaş gibi ölüm, travma, işkence ve acının gerçekleştiği mekanlardır (Günay, 2016) Tedirgin edici miras, kolektif bellekte olumsuz anıları hatırlatan, bu nedenle de toplumun benimsemediği, görmezden geldiği, reddettiği, toplum tarafından çatışma, travma ya da felaketi anımsattığı düşünülen mekanlardır (Rico, 2008). Tedirgin edici miras mekanları; katliam ve soykırım mekanları, savaşla ilişkili mekanlar, hapishaneler, insanların kendi iyilikleri için hapsedildiği akıl hastaneleri ve karantina mekanları olmak üzere dört grupta toplanmaktadır (Logan & Reeves, 2009).

Kolektif bellekte hatırlama süreçleri, hem toplumu oluşturan bireylerin hem de bireyler ve kültürel ürünlerin arasındaki bir ağa benzetilmektedir (Hirst & Manier, 2008; Olick, 2014; Werstch, 2004; Werstch & Roediger, 2008). Kolektif belleğin oluşabilmesi için, bir olaya ilişkin kişisel anıların bireyler arasında aktarılması ve topluluk içinde dağılıp, yayılması gerekmektedir (Hirst & Manier, 2008; Olick, 2014; Werstch, 2004). Bir olayın, kolektif belleğin parçası haline gelmesi için, topluluğun tüm üyelerince deneyimlenmesi zorunlu değildir.

Bu kuramlardan yola çıkarak, yüzyıllardır yaşanan ata topraklarından ayrılarak, farklı bir coğrafyaya gerçekleştirilen zorunlu göç mübadele, çalışma kapsamında flaş bellek olarak

değerlendirilmiştir. Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, aynı köyde birlikte yaşadıkları Rumlarla değişen toplumsal ilişkiler, Bursa'nın işgalden kurtulması, Rumların köyden kaçarak ayrılması ve iki yıl sonra mübadillerin köye yerleşmesi Osmanlı yerlileri için flaş bellek olaylarıdır. Günümüzde hayatını kaybetmiş olan flaş bellek olaylarını bizzat yaşayan birinci kuşak mübadil ve Osmanlı yerlilerinin olayları kendisi deneyimlemeyen ikinci kuşak çocukları ve üçüncü kuşak torunlarında post-bellek olarak bu olaylar otobiyografik bellekte yer bulmaktadır. Bu ön kabullerden yola çıkarak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak mübadil ve Osmanlı yerlileri ile rehberli geziler gerçekleştirilmiştir. Otobiyografik bellek ve kültürel ürünler aracılığıyla kolektif belleğe ulaşmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, Anadolu'da gerçekleşen Yunan işgali ve mübadele süreçlerini anımsatan Rum kamusal mekanlarının, günümüzde yerleşimde yaşayan ikinci ve üçüncü kuşak köy halkı tarafından, tedirgin edici kültürel miras olarak değerlendirilmesi araştırılmıştır. Toplumun uzun yıllar yaşadığı mekanların zaman içindeki değişiminin izlenebildiği 'rehberli gezi' yöntemi kullanılmıştır.

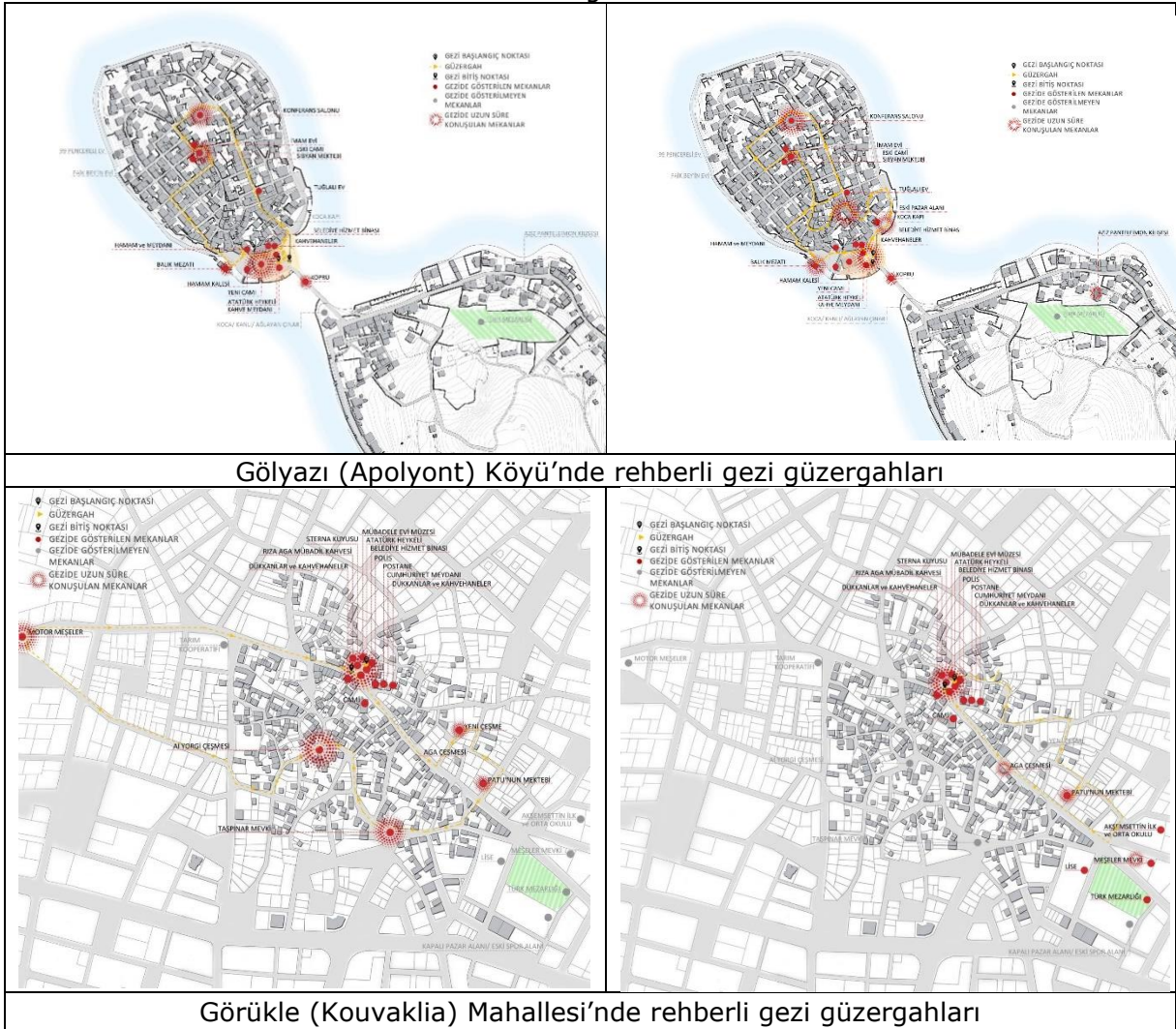
3. YÖNTEM

Toplumun mekansal algılarının analizi, mekanda kullanıcıların gözlemlenebilir verileri Thibaud'un (Thibaud, 2001, 2013) 'rehberli gezi yöntemi'nde (Les parcours commentés/ Commented City Walks) açığa çıkmaktadır. Rehberli gezi yönteminin temel amacı kişilerin kente dair duyuşsal deneyimine erişim sağlamaktır (Thibaud, 2001, 2013). Yöntem, fenomenolojik yaklaşımla, mekanın algılanması, kent sakinlerinin kendi belirledikleri rotada yürüyerek, kendi kelimeleri ile mekanı anlatması temeline dayanmaktadır. Rehber mekansal anılarını anlatırken, araştırmacı ses kaydı almakta ve rotayı haritaya işlemektedir (Pettiteau, 2009). Kent sakinlerinin rehberliğinde, soru sorulmaksızın verilen üst başlık eşliğinde kendi hikayelerini anlatmalarına izin veren, araştırmacıyı ise kayıt alan kişiye dönüştüren bir yöntemdir. Rehber, gezi sırasında istemsiz belleğin devreye girmesiyle, ani bir hatırlamayla geçmişte olan anılarını şimdiye aktarmaktadır. Bu ani hatırlamalar kentteki somut yapılar (bina, cami, çeşme vb.) ile olabileceği gibi, somut olmayan değerlerin (festival, kültür vb.) hatırlanmasıyla da olabilmektedir (Pettiteau, 2009).

Kişiler, yaşadıkları çevreye dair yükledikleri anlamdan hareketle mekansal değişimin şahitleridir. Bu yöntemle çalışma alanlarında, köy halkının yaşadığı köy mekanlarına yüklenen anlamı, kolektif bellekte yer eden/ etmeyen mekanları, tedirgin edici kültürel miras olarak değerlendirip görmezden gelinen mekanları, gündelik yaşamlarının geçtiği mekanların zaman içerisindeki değişimi araştırılmıştır.

Yöntem uygulanırken, 40-60 dakikalık bir gezi süresi belirlenmiştir. Katılımcılar ile iki yerleşimde de yerleşimin merkezi olan meydanlarda buluşularak, rehberin belirlediği güzergah üzerinden gezi gerçekleştirilmiştir. Gezi esnasında araştırmacı tarafından telefon uygulaması ile güzergah kaydedilmiş, eş zamanlı olarak ses kaydı alınmıştır. Gezi sonrası, rotalar haritaya işlenmiş, ses kayıtları yazıya dökülmüştür.

Tablo 1. Rehberli gezilerden örnekler

Apolyont Metropoliti'nin merkezi olan Apolyont Kenti, günümüzde Gölyazı Köyü'nde yaşayan altı Osmanlı yerlisi ve altı mübadil ile rehberli gezi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmaya mübadillerin dahil edilmesinin sebebi, mübadele öncesi kent mekanlarının, kenti kullanan Osmanlı yerlilerinden öğrenilmesi ve mübadiller tarafından kullanılmasının araştırılmasıdır. Böylece Osmanlı yerlilerinin kolektif belleğinden mübadillerin etkilenme ve Rum mekanlarını benimseme/reddetme durumunu tartışılmıştır. Yöntem için seçilen gönüllülerin ikinci ve üçüncü kuşak Osmanlı yerlileri ve mübadillerden oluşmasına dikkat edilmiştir.

Mübadele öncesi metropolite bağlı olan Kouvaklia Köyü, günümüzde Görükle Mahallesi'nde yaşayan altı Kavala ve altı Selanik mübadilleri ile yapılan rehberli gezilerde gönüllüler ikinci ve üçüncü kuşak mübadillerden seçilmiştir. Sonraki kuşaklara, Rum kamusal mekanlarının aktarımı araştırılmıştır.

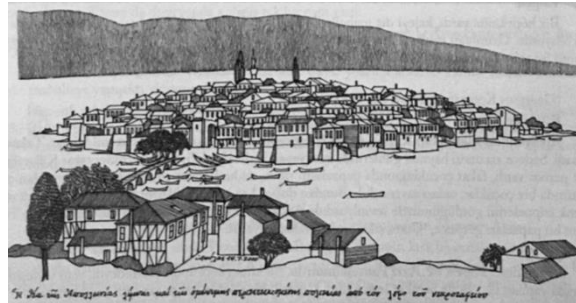
İki yerleşimde de katılımcılardan rehberli gezide, mübadele öncesi ve sonrası kentteki Rum ve Türklerin inşa ettiği kamusal mekanların gösterilmesi istenmiştir.

Tablo 2. Rehberli geziye katılan gönüllü sayısı

Gölyazı (Apolyont) Köyü				Görükle (Kouvaklia) Köyü			
İkinci Kuşak Osmanlı Yerlisi	Üçüncü Kuşak Osmanlı Yerlisi	İkinci Kuşak Mübadil	Üçüncü Kuşak Mübadil	İkinci Kuşak Selanik Mübadili	Üçüncü Kuşak Selanik Mübadili	İkinci Kuşak Kavala Mübadili	Üçüncü Kuşak Kavala Mübadili
3	3	3	3	3	3	3	3

4. BURSA APOLYONT METROPOLİTİ

Marmara Denizi'nin güneyinde, Bursa'nın 35 km batısında konumlanan Apolyont Metropoliti Osmanlı Döneminde, Bursa'nın batısına açılan kapı olarak Uluabat ticaret ağında yer almaktadır. Metropolitte, Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarından itibaren Rum Ortodoks nüfusu yaşamakta, metropolit merkezi Apolyont kentinde bin Rum hanesi ve iki yüz Osmanlı hanesi bir arada bulunmaktadır. Kent, Rum yerleşimlerinin ve ticaret ağının ekonomik, dini ve eğitim merkezidir. Kouvaklia Köyü (Görükle), Apolyont Metropoliti'ne bağlı 23 köyden biri olup, yerleşimde mübadele öncesi sadece Rumlar yaşamıştır (Kalogeropoulou Yalçın, 2017b).

Şekil 1. Akylas Millas'a göre Gemlik Körfezi, Bursa ve Artinia (Uluabat) Gölü (Millas, A., 1992. Propontis, 'Rumluğun bir Denizi', Atina)

Şekil 2. Gölyazı, Apolyont: Akylas Milas'ın Çizimi (Kalogeropoulou Yalçın, 2017a)

Apolyont Metropoliti'nin merkezi Apolyont kenti (Gölyazı), 1900 yılına kadar kale olarak bilinen üçüncü yarımada üzerinde surlarla çevrilidir. Kış mevsiminde sular yükseldiğinde, üçüncü yarımadaaya ahşap bir köprü ile bağlanılmaktadır. Apolyont kentinde Osmanlı Türklerinin ekonomik ve sosyal hayatının merkezi, kalenin kuzey tarafında köprünün önünde yer almakta, cami ve yanındaki sübyan mektebi ise yarımadaanın merkezinde, Aziz Georgios Kilisi'nin yanında bulunmaktadır. Dört kiliseden birincisi olan Metropolit/ Aziz Georgios Kilisesi'nin yanında iki katlı, iki okul bulunmaktadır. Kilisenin etrafında Metropolit Sarayı, bakkal, fırın, kasap, kahvehane, terzi, bakkal ve ahırlı han bulunmaktadır. Cami ve kilisenin bulunduğu adanın tepe noktası, Rum mahallelerle çevrilmiş olmasına rağmen, iki toplumun da merkezini oluşturmaktadır. İkinci kilise olan Vaftizci Yahya Kilisesi, antik bir tapınağın temelleri üzerine, konutlarla bitişik nizamda inşa edilmiştir. Üçüncü kilise baş meleklerle ithaf edilmiştir. Köprünün diğer tarafında, ikinci yarımadaada bulunan dördüncü kilise 1908-1918 yıllarında inşa edilmiş Aziz Panteleimon Kilisesi'dir. Köprünün doğusunda Türk mahallesinin ortasında bulunan hamam ve hamamın yakınındaki Rum ayazması, Rumlar ve Türkler tarafından ortak kullanılmaktadır. Kahvehanelerin sağında ve Palioporta'nın (Kale Kapısı) yakınında kentin balık mezatı bulunmaktadır (Homatopoulos et al., 1963). Kent, 1970li yıllara kadar suyu içilebilir bir göl içinde bulunmasına rağmen, yerleşimde su kuyuları (ayazmalar) bulunmaktadır.

Gölyazı (Apolyont) Köyü'nde mübadele öncesinden günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen kamusal mekanlardaki değişimler

Tablo 3'te verilmiştir. Harita 1'de Apolyont kentindeki mübadele öncesi kamusal mekanlar yer almaktadır. Harita 2'de, Bursa'nın Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından, Apolyont'ta yaşayan Rumların kenti terk etmesiyle, adanın merkezinde yer alan Rum kamusal mekanları, Aziz Georgios/ Metropolit Kilisesi, etrafındaki Metropolit Sarayı, okullar, bakkal, fırın, kasap, kahvehane, terzi, bakkal ve ahırlı han Osmanlı yerlileri tarafından yıkılmıştır. Ada içindeki diğer kiliseler ve köprü'nün karşısındaki ikinci yarımada'daki Aziz Panteleimon Kilisesi ile köyü çevreleyen kaleler yıkılmamıştır. Mübadillerin geldiği 1924 yılında adanın merkezinde, yıkılan Rum kamusal mekanlarının yerinde, Osmanlı yerlileri tarafından inşa edilmiş okul bulunmaktadır.

Harita 3'te, adanın kamusal mekanlarındaki değişimin ikinci önemli dönemi görülmektedir. Bu dönem, 1933 yılında kahvehanelerin, dükkanların, mescidin bulunduğu meydana, Atatürk heykelinin inşa edilmesiyle, meydanın Cumhuriyet Meydanı olarak isimlendirilmesiyle başlamıştır. Bu dönemde Atatürk inkılaplarını köylerde yaygınlaştırmak amacıyla her köyde kurulan halk evi için Terzoğlu ailesinin 99 pencere evi olarak bilinen konutu kullanılmıştır. Rumların ibadet mekanlarından yıkılmamış olan Meryem Ana Şapeli, Başmelek Mikail Kilisesi ve Vaftizci Yahya Kilisesi 1930lu yıllarda yıkılmış, yerine konutlar inşa edilmiştir. Lutro/ Kastro Kaleleri bu dönemde yıkılmıştır. 1940lı yıllarda, köy girişindeki kahvehaneler yıkılmış ve yerine zemin katlarında kahvehane, fırın, dükkan gibi ticari mekanların yer aldığı iki katlı yapılar inşa edilmiştir. Balıkhaneye, mescit ve kayıkhaneye yıkılmış, meydan oluşturulmuştur. 1940lardan itibaren, adanın kuzey tarafındaki meydan genişletilmiştir. Hafriyat için, Rum mezarlığının toprakları kullanılmış ve mezarlık yok olmuştur. Yolların açılması ve genişletilmesiyle Palioporta'nın (Koca Kapı) duvarlarının bir kısmı kaldırılmış, hamam önünde bulunan surlar yıkılmış ve surlar içinde kalan sokaklar, göl sahiline açılmıştır. Simitçi Kalesi kısmen yıkılmıştır.

Harita 4'te günümüzde Gölyazı Köyü'nde yer alan kamusal mekanlar yer almaktadır. Yarımada'da gerçekleşen son mekânsal değişimlerin köy halkı için en önemlisi 1980li yıllarda Lutro Kalesi'nin bitişiğine, 1978-1982 yılları arasında inşa edilen Yeni Cami'dir. Tershane ve balıkhaneler 1970lerde yıkılmıştır. Yeni Mezat Alanı 1998 yılında inşa edilmiştir. Yel değirmenleri kaldırılmış, bir yel değirmeni son yapılan ikinci yarımada'daki okul bahçesinde yıkılmadan kalmıştır. Ahşap Köprü 1973 yılında yıkılmış, betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Hamam işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Pazar alanı, demirci dükkanları ve diğer dükkanlar günümüzde kullanılmamaktadır. Günümüze ulaşan tek kilise mekanı Aziz Panteleimon Kilisesi'dir. Bu kilise Gölyazı yerlileri tarafından, Rumların hiç kullanamadan gittiği kilise olarak aktarılmaktadır. Gölyazı Köyü'nün bağlı olduğu Nilüfer Belediyesi tarafından 2000li yıllarda restore edilmiştir. Rumlar gittikten sonra yıkılan Aziz Georgios Kilisesi'nin yerine mübadiller gelmeden önce Osmanlı yerlilerinin inşa ettiği okul, 2000li yıllarda yıkılmış, yerine Nilüfer Belediyesi Konferans Salonu inşa edilmiştir.

Kilise ve çevresindeki kamusal mekanların yıkılmasıyla, Gölyazı'da bu alana yapılan kamusal mekan okul, önünde yer alan meydan ile, Osmanlı yerleşiklerinin mevcutta yer alan cami ve sübyan mektebi bir süre köyün merkezini tanımlamıştır. Köprü'nün yanında yer alan mübadele öncesinde Osmanlı yerleşiklerinin merkezi olan Kahve Meydanı, mübadeleden günümüze kadar geçen süreçte, öncelikle Atatürk Heykeli'nin yapılmasıyla köyün Cumhuriyet Meydanı olarak tanımlanması, mekan alanı olarak büyütülmesi, caminin inşa edilmesi, kahvehane ve dükkanların kat olarak arttırılmasıyla birlikte köyün birinci merkezi haline gelmiştir. Adanın tepe noktasında yer alan 'Kilise Meydanı' ise 'Okul Meydanı' olarak tanımlanmış, okulun yıkılarak yerine konferans salonu yapılmasıyla, 'Konferans Salonu Meydanı' olarak isimlendirilse de günümüzde köy halkının kolektif belleğinde yer aldığı şekilde hala 'Okul Meydanı' olarak anılmaktadır. Günümüze kadar geçen süreçte, önce Rumların ibadet mekanları, sonra su mekanları ve kaleler ve son olarak da işlevini yitirmiş ekonomi yapıları yıkılmıştır. Günümüze Rum kamusal mekanlarından, Aziz Panteleimon Kilisesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Evi olarak kullanılan önemli Rum

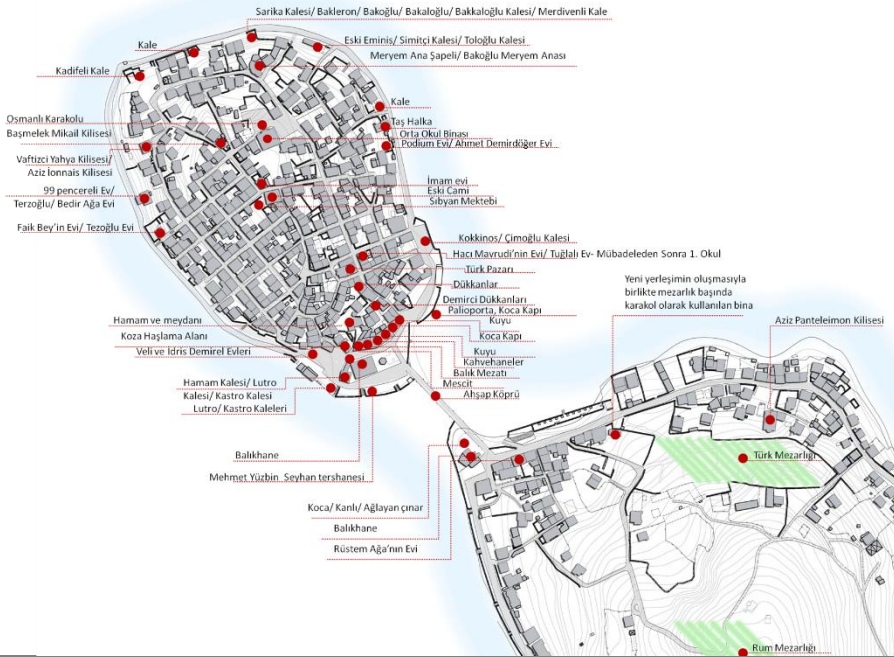

konutlarından 99 Pencere Ev, Faik Bey Konağı ve Rumların orta okul binası olan Tuğlalı Ev ulaşmıştır.

Tablo 3. Gölyazı (Apolyont) Köyü'nde mübadele öncesi 1922 yılından günümüze kadar gerçekleşen mekansal değişimler

Harita 1. Mübadele Öncesi 1922 yılında, Günümüz Gölyazı Planında, Apolyont Kenti Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Literatür çalışmasından üretilmiştir)

Harita 2. Mübadele Sonrasında (1924), Günümüz Gölyazı Planında, Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmalarından türetilmiştir)

Harita 3. Mübadele Sonrası 1924-1950 Yılları, Günümüz Göllyazı Planında, Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmalarından türetilmiştir)

Harita 4. Mübadele Sonrası, 2023, Günümüz Göllyazı Planında, Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmalarından türetilmiştir)

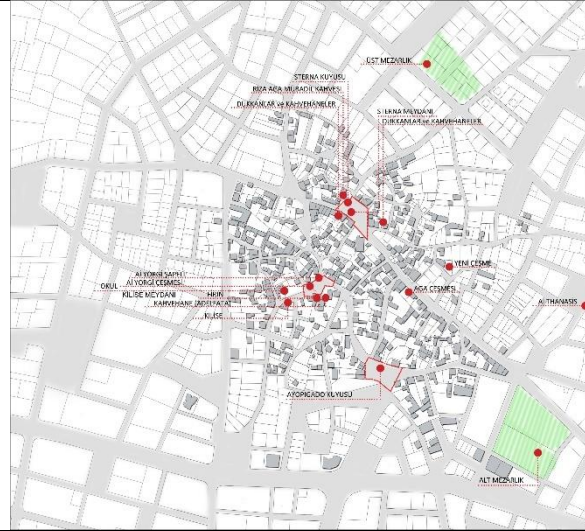
Görükle (Kouvouklia) Mahallesi'nde gerçekleştirilen rehberli gezilerde aktarılan, yerleşimin geçirdiği mekansal değişim verileri haritalara işlenmiştir. Harita 1'de mübadele öncesi köyde yer alan Rum kamusal mekanları işlenmiştir. Tablo 4'te görülen Harita 2'ye göre, Görükle Köyü'ne mübadiller yerleştğinde, birinci meydanda bulunan kilise ve çevresindeki okul, Ai Yorgi Şapeli, kahve (Adelfato) yıkılmış; fırın ve Ai Yorgi Çeşmesi yıkılmamıştır. İkinci meydanda bulunan Olimpos Kahvesi, Sterna Kuyusu, Ağa Çeşmesi ile Yeni Çeşme, Ai Thanasis ve Ayopiğado Kuyusu zarar görmemiştir. Rumların ikinci meydanında yer alan Kahvehane Olimpos'u, mübadil kahvehaneci Rıza Ağa, kahve olarak işletmeye başlamıştır. Rumların mezarlığı kullanılmamış, mezarlık için köyün dışında bir alan belirlenmiştir.

Harita 3'te Görükle Köyü için mübadele sonrasında başlayan yeni dönemde gerçekleşen mekansal değişimler görülmektedir. Görükle Köyü'nde 1933 yılında, Sterna Meydanı'na, Atatürk heykelinin inşa edilmesiyle, meydan Cumhuriyet Meydanı olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemde Rıza Ağa (Olimpos) Kahvesi Halk Evi olarak kullanılmıştır. Sterna Kuyusu'nun etrafındaki konutlar yıkılmış, Sterna Meydanı genişletilerek, yerleşimin ana meydanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Meydana bakan mescit ve muhtarlık olarak kullanılan konut, 1936 yılında bu meydana inşa edilen camiyle birlikte, muhtarlık işlevinde kullanılmaya devam etmiştir. 1937'de Akşemsettin Okulu inşa edilmiş, okul yerine kullanılan Rum evi Patu'nun Mektebi yeniden konut olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tütüncülük yapan mübadiller, 1940lı yıllarda kooperatif binası inşa etmiş, ancak yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

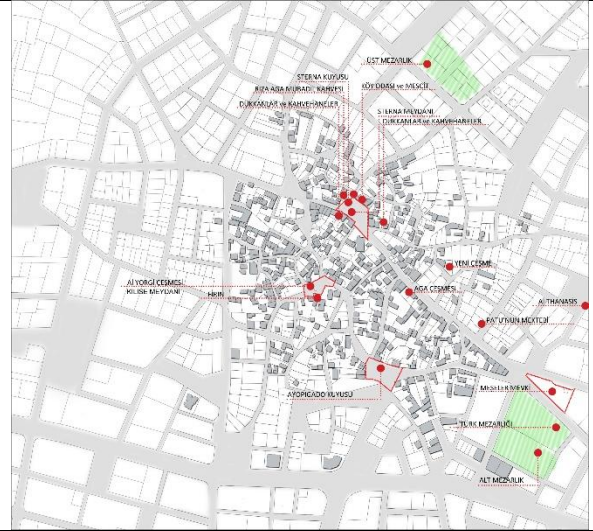
1980li yıllarda yıkılarak aynı yerde yeniden inşa edilen okul, önce Görükle Merkez Orta Okulu adını almıştır. Kavşakta yer alan okulun karşına orta okul inşa edilmiştir. Okul kavşağındaki Rum Alt Mezarlığı yerine Görükle Spor alanı oluşturulmuş, günümüzde burada kapalı Pazar alanı yer almaktadır. Ayopiğado Kuyusu, kullanılmaz olmuş, yerine kuyuyu kullanan gençleri temsilen heykeller yapılmış, oluşturulan küçük meydan, Taşpınar Mevki olarak adlandırılmıştır. Yeni Çeşme, Ai Thanasis Çeşmesi yıkılmış, Ağa Çeşmesi ise 2020 yılında Çeşme arkasındaki iki katlı Rum konutunun yerine apartman inşa edilmesiyle kaldırılmıştır.

Görükle'de mübadele öncesinde köy merkezinde yer alan kilise ve çevresindeki kamusal mekanların yıkılmış ve ikinci meydanda yer alan kahvehane mekanının kullanılabilir olmasıyla, köyün merkezi belirlenmiştir. Mübadiller için gerekli kamusal mekanlar, kahvehanenin olduğu Sterna Meydanı'nı çevreleyen Rum konutlarında değerlendirilmiştir. Bu yerleşimde de aynı tarihte Atatürk Heykeli'nin yapılmasıyla Sterna Meydanı, Cumhuriyet Meydanı olarak belirlenmiştir. Caminin de inşa edilmesiyle meydan, köyün merkezi haline gelmiştir. Günümüzde köy halkı tarafından hala Sterna Meydanı olarak anılmaktadır. Sterna Kuyusu'nun günümüze kadar gelmesi bu ismin kolektif bellekte devam etme sebebidir. Yerleşimde Rum kamusal mekanlarından, Ai Yorgi Çeşmesi, Sterna Kuyusu, Rıza Ağa Mübadil Kahvesi (Olimpos), Ai Tanasis ve Yeni Çeşme günümüze ulaşmıştır.

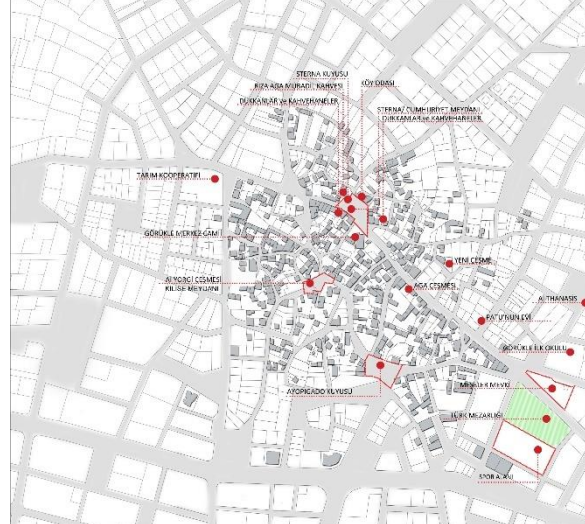
Tablo 5. Görükle (Kouvaklia) Mahallesi'nin mübadele öncesi 1922 yılından günümüze kadar geçirdiği mekânsal değişimler

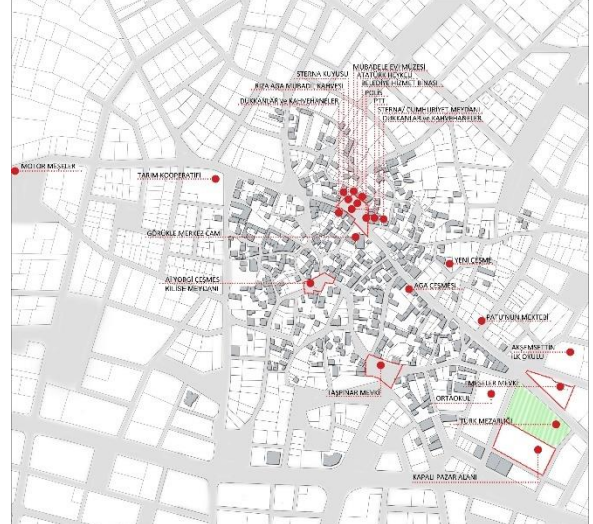
Mübadele Öncesi 1922 yılında, Günümüz Görükle Planında, Kouvaklia Köyü Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Literatür çalışmasından üretilmiştir)

Mübadele Sonrası 1924 yılında, Günümüz Görükle Planında, Kouvaklia Köyü Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmasından üretilmiştir)

Mübadele Sonrası 1950 yılında, Günümüz Görükle Planında, Görükle Köyü Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmasından üretilmiştir)

Mübadele Sonrası 2023 yılında, Günümüz Görükle Mahallesi Kamusal Mekanlar ve Önemli Konutlar (Alan çalışmasından üretilmiştir)

5. BULGULAR

Gölyazı (Eski adıyla Apolyont) Köyü

Rehberli geziler için gönüllüler ile Kahve (Cumhuriyet) Meydanı'nda buluşulmuştur. Meydan, gezi öncesi araştırmacıya Gölyazı hakkında uzun bilgilerin verildiği ve uzun süre duraklanan mekan olmuştur. Gezinin başladığı Kahve (Cumhuriyet) Meydanı'nda, rehberli geziye katılan altı Osmanlı yerlisinden dördü, Apolyont'un Osmanlılar tarafından fethedilmesi ve Müslüman Türklerin kente yerleştirilmesi sürecini aktarmıştır. Rehberli gezilerin diğer durak mekanları Kahve (Cumhuriyet) Meydanı yanındaki Yeni Cami, karşısındaki Hamam, Hamam Kalesi ve ara sokaklardan Eski Cami olmak üzere devam etmiştir. İkinci önemli güzergah ise yarımada'nın köprüye bağlanan önemli aksı Atatürk Caddesi üzerinden Eski Cami'ye ulaşma şeklindedir. Dört güzergahta da Ulucami'yi yaptırınlar tarafından (Yıldırım Bayezid dönemi olup, dönemin Osmanlı hükümdar adı katılımcılar tarafından verilmemiştir), adadaki ilk Türk kamusal mekanların cami ve hamam olduğu aktarılmıştır. Cami yanına imam evi, karakol, Sübyan Mektebi de yapılmış, böylece adanın Rum merkezinin bulunduğu bölgeye Türkler de yerleşmiştir. Köyde yapılan bu imar faaliyetlerinin araştırmacıya aktarılması ile köyün mekânsal olarak Türkleştirilmesi

anlatılmıştır. Osmanlı yerlilerinden rehberli geziye katılan gönüllülerin hepsi tarafından, cami yanında yer alan Sübyan Mektebi'nden günümüze ulaşmış olan kapı sütunlarını gösterilmiş ancak, okulun yıkım tarihi hakkında bilgi verilmemiştir. Bu noktada önemli olan, Rum kent merkezindeki Rumların Kilise ve diğer kamusal mekanlarının yıkılarak yerine okul inşa edilmesidir. Osmanlı yerlilerinden ikisinin aktardığına göre, cami yanındaki Sübyan Mektebi'nden camiye çocuk seslerinin gelmesi sebep gösterilerek, yıkılmış olan Rum mekanları yerine okul inşa edilmesi, yerliler için ihtiyaç olarak belirtilmiştir. Böylece Sübyan Mektebi'nin kullanımı, yeni okul inşaatından kısa bir süre sonra bırakılmıştır. Mübadiller geldikten sonra Sübyan Mektebi ve Rumların orta okul binası olan Tuğlalı Ev bir süre daha kullanılmıştır. Tuğlalı ev, Atatürk Caddesi güzergahında yer almasına ve önünden geçilmesine rağmen, Osmanlı yerlileri ve mübadil katılımcıların altısının gördüğünde anımsadığı ve kısa bir bilgi verdiği, ancak diğer gönüllülerin hiç bahsetmeden önünden geçtiği mekan olmuştur. Rum merkezinde yerlilerin inşa ettiği okul yerinde bugün konferans salonu bulunmaktadır. Güzergah üzerinde, Eski Cami öncesi ya da sonrası gösterilen mekan, gönüllülerin aktardığı isimle 'Okul Meydanı' olmuştur. Adanın en yüksek noktasında, eski Rum kent merkezinde konumlanan bu meydan, tüm gönüllülerle yapılan gezilerde Kahve (Cumhuriyet) Meydanı'ndan sonra en uzun duraklama yapılan mekan olmuştur. Meydanda aktarılan bilgiler katılımcılara göre farklılık göstermekle birlikte, Osmanlı yerlisi ve mübadil her katılımcı Rum Kilisesi'nden ve kilisenin büyüklüğünden, bu bölgenin Rum merkezi olduğundan bahsetmiştir. Osmanlı yerlisi tüm gönüllüler ve üçüncü kuşak iki mübadil tarafından, yaklaşık olarak 2000-2500 m²lik bir alanda yer alan Rumların en önemli kilisesinin içinde mücevherlerin olduğu söylenmiştir. Her katılımcı bu meydanda, Rumların köyü terk edişi, kilise ve çevresindeki mekanların yıkılıp okul yapılmasından mutlaka bahsetmiştir. Bu söylemlerin mübadiller tarafından da aktarılması, Rumların Apolyont kentini terk edişi, ada merkezindeki Rum kamusal mekanlarının yıkılışı ve yerine okulun inşa edilmesinin Gölyazı kolektif belleğinde yer etmiş olduğunun göstergesidir.

Rumlarla birlikte adadaki yaşam hakkında verilen ayrıntılar farklılık göstermekle birlikte ortak anlatılardan biri Yunan işgali döneminde köydeki Rum ve Osmanlı Türklerinin değişen ilişkileridir. Beş Osmanlı yerlisi tarafından, köydeki erkeklerin I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katıldığı ve köyün şehitlerinin bulunduğu özellikle vurgulanmıştır. Savaşamayacak durumda olduğu için köyde kalan yaşlı ve hasta erkeklerin, Rumlar tarafından köyden uzaklaştırıldıkları, Kurtuluş Savaşı'nın Türklerin lehine sonuçlanmasıyla Apolyont'tan Rumların kaçmasıyla, köyün erkeklerinin geri dönebildikleri bilgisi verilmiştir. Rumlarla birlikte yaşayan köylü için bu durum, Rumların köyü terk etmesiyle, kiliselerinin tahrip edilmesi olarak dışa vurulmuştur. Köy girişindeki kilisenin (Aziz Panteleimon Kilisesi) restore edilmesine karşı duyulan kızgınlık, katılımcılar tarafından şehitlerden bahsedilirken ifade edilmiştir. İkinci kuşak Osmanlı yerlilerinden bir gönüllünün "Köyün savaşlarda kaybettiği şehitler, o kilisenin restore edildiğini görseler kemikleri sızlardı! Şehitlerimiz için bir anıt yapılması gerekirken, Rum kilisesi yenilendi, biz onu ahır olarak kullanıyorduk!" cümleleri, katılımcının bu restorasyonu, atalarına yapılan saygısızlık olarak gördüğünü ve bunu engelleyememiş olmanın verdiği üzüntüyü ortaya koymaktadır. Rumların savaş döneminde Türklere yaptığı zulmün uzun uzun anlatılması, mübadele öncesi Rum ve Türklerin ayrıştığını göstermektedir. Rumların köyü terk etmesiyle, önemli Rum mekanların tahribinin geçerli bir sebebi olduğu anlatıcılar tarafından düşünülmektedir. Adadaki diğer kiliselerden Simitçi Kalesi yakınında bir kilise olduğundan iki Osmanlı yerlisi bahsetmiş ve bu meydandan sonra Simitçi Kalesi tarafına yürünmüş ancak, uzaktan yeri tarif edilerek araştırmacıya gösterilmiştir. Simitçi Kalesi yıkıldığı için görülecek bir şey olmadığı, kaleyi göstermeyen bir diğer Osmanlı yerlisi tarafından aktarılmıştır.

Rehberli geziye katılan mübadiller tarafından, Rum kamusal mekanlarına dair verilen bilgiler Osmanlı yerlilerinden farklıdır. Katılımcılar merkezdeki kilise hakkında bilgi vermiştir ve diğer kiliselerden Osmanlı yerlileri gibi hiç bahsetmemiştir. Aziz Panteleimon Kilisesi'nde köylülerin hayvan otlatıldığı, yakın tarihte belediye tarafından restore edildiği bilgisi verilmiş, bu yenilemenin gereksiz olduğu vurgulanmış olsa da kızgınlık içeren cümleler aktarılmamıştır. Köy girişinde yer alan bu kilise sebebiyle köyün Rum Köyü ya da Türk Köyü olduğunun belli olmadığını aktaran bir ikinci kuşak mübadil, gezi güzergahına başlangıç

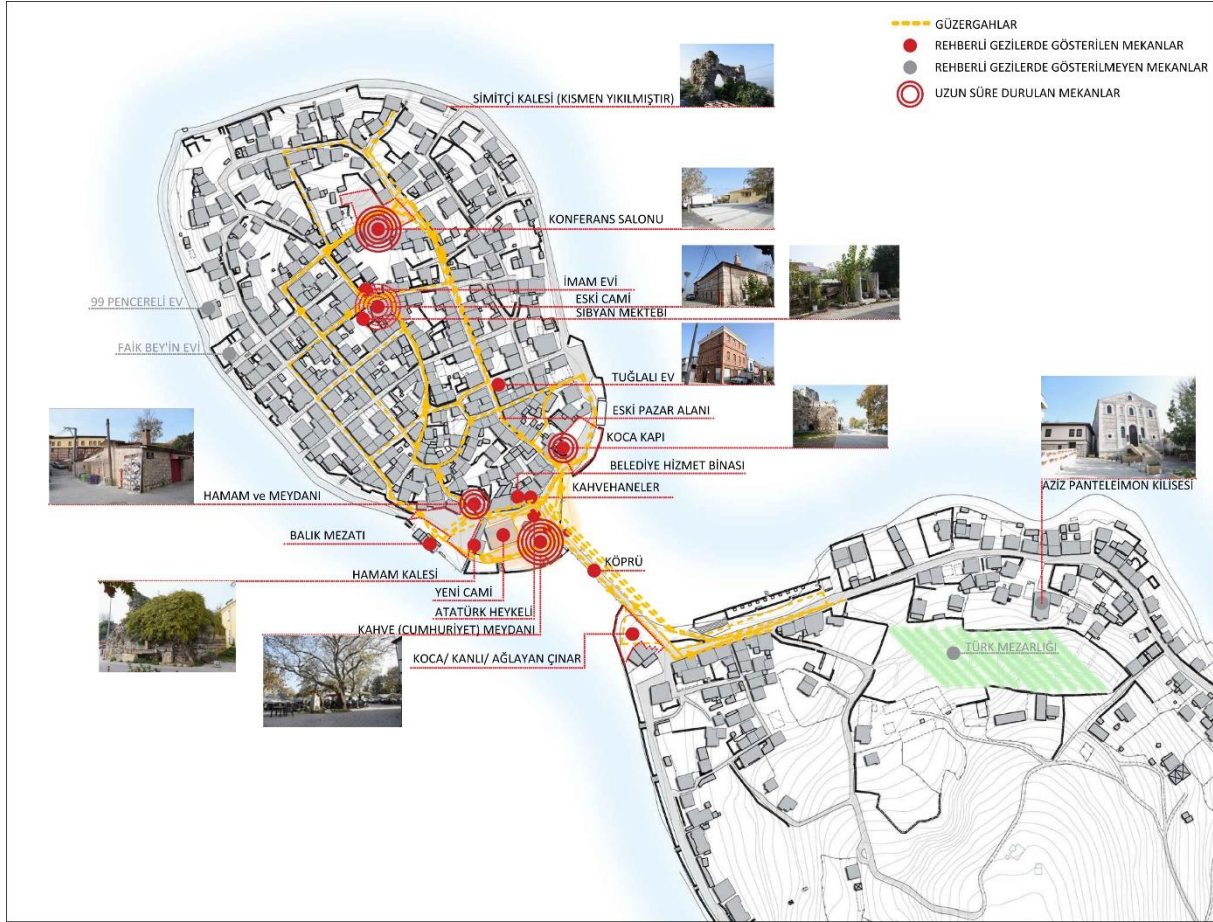
noktası olan Kahve Meydanı'nın yanında yer alan Yeni Cami'den başlamış, güzergahın sonu yine bu Camide noktalanmış ve cami inşaatında yer aldığı ve inşa süreci araştırmacıya her ayrıntısıyla aktarılmıştır. Meydanın ve caminin dolgusu için Rum mezarlığından toprak alındığını ve caminin belediyeden izin alınmadan inşa edilmesi sebebiyle belediye görevlilerinin camiyi yıkmak için geldiklerinde köylüler olarak bu karara karşı çıkışları anlatılmıştır. Bu çıkış; "Köprü öncesinde köye gelmeden görülen kilisenin ardından bu köyü Müslüman köyü mü sanarsın, yoksa gavur köyü mü? Bu köyün Müslüman köyü olduğuna dair hiçbir belirti yok. Bu cami burada olacak, böylece köye gelmeden önce caminin minaresi görülecek, köyün girişindeki kiliseden önce bu köyün Müslüman köyü olduğu bilinecek. Bu camiyi biz yapacağız. Yıksanız da tekrar yapacağız!" olarak aktarılmıştır.

Köyde yer alan diğer kiliseler, mübadele sonrası 1930lu yıllarda yıkılmış olmasına rağmen, yerli ve mübadiller tarafından anlatılmamış ve yerleri gösterilmemiştir. Bilgi verilmeme sebebi Rum yapılarının görmezden gelinmesi, kolektif hafızada yer bulmaması ve reddedilmesidir. Köy merkezindeki kiliseden bahsedilme ve unutulmaması, kilisenin Osmanlı yerlileri tarafından yıkılması ve yerine kendi ihtiyaçları doğrultusunda okul inşa edilmesi ve gelen mübadillere de bu yıkım ve inşa faaliyetinin aktarılmış olmasıdır. Osmanlı yerlileri ve mübadillerin kolektif hafızasında bu yıkım ve inşa süreci yer almaktadır.

Gölyazı Köyü'nde katılımcıların hepsi tarafından, hamam, hamam kalesi güzergahlara farklı sıralama ile dahil etmiştir. Kale Kapısı ve eski pazar alanı katılımcıların bazılarının gösterdiği mekanlardır. Gönüllülerden on kişi balıkçılıkla geçinmesine rağmen, mübadele sonrası 1970li yıllarda yıkılan balık mezarları ve tersanenin yerleri gösterilmemiştir. Günümüzde tamamı yıkılmış olan kuyular hakkında bilgi verilmemiştir. Yel değirmeni gösterilmemiştir ancak, ikinci yarımada yeni okul bahçesinde yer alan yel değirmeni güzergahın başlangıç noktasına yürüme mesafesi olarak uzaktadır. Güzergahlara dahil edilmesi beklenen 99 pencere ev hiçbir katılımcı tarafından gösterilmemiş ve gezi esnasında bahsedilmemiştir. Aziz Panteleimon Kilisesi ise, uzaktan 'O kilise de şurda.' şeklinde bahsedilse bile güzergahlara dahil edilmemiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen rehberli gezi güzergahlarının çakıştırılmış haritası Şekil 6'da bulunmaktadır. Katılımcıların bahsettiği Rum dönemi mekanları Tablo 6'da aktarılmıştır.

Tablo 6 Gölyazı (Apolyont) Köyü, Mübadil ve Osmanlı Yerlilerinin Rehberli Gezide Gösterdiği Mübadele Öncesi İnşa Edilmiş Olan Kamusal Mekanlar

		2. Kuşak Osmanlı Yerlileri	3. Kuşak Osmanlı Yerlileri	2. Kuşak Mübadiller	3. Kuşak Mübadiller
Dini Mekanlar	Aziz Georgias (Metropolit) Kilisesi (yıkılmıştır)				
	Başmelek Mikail Kilisesi (yıkılmıştır)				
	Vaftizci Yahya (Aziz İonnais) Kilisesi (yıkılmıştır)				
	Aziz Panteleimon Kilisesi				
	Meryem Ana Şapeli (yıkılmıştır)				
Su Mekanları	Kuyular (yıkılmıştır)				
Eğitim Mekanı	Tuğlalı Ev				
Konut Mekanı	Terzioğlu Evi (Halk Evi)				
Kale Mekanları	Hamam Kalesi				
	Simitçi Kalesi (kısmen yıkılmıştır)				
	Kale Kapısı				
Ekonomi Mekanları	Balık Mezarları (yıkılmıştır)				
	Pazar Alanı (yıkılmıştır)				
	Yel Değirmenleri				
Osmanlı Mekanları	Eski Cami				
	Hamam				
	Sübyan Mektebi (kısmen yıkılmıştır)				
	Okul (Ada Merkezindeki) (yıkılmıştır)				

Şekil 6. Gölyazı (Apolyont) Köyü'nde Rehberli Gezilerin Çakıştırılması (Fotoğraflar: Muharrem Vurucular Tarafından Bu Çalışma İçin Çekilmiştir, 2021)

Görükle (Eski adıyla Kouvaklia) Köyü

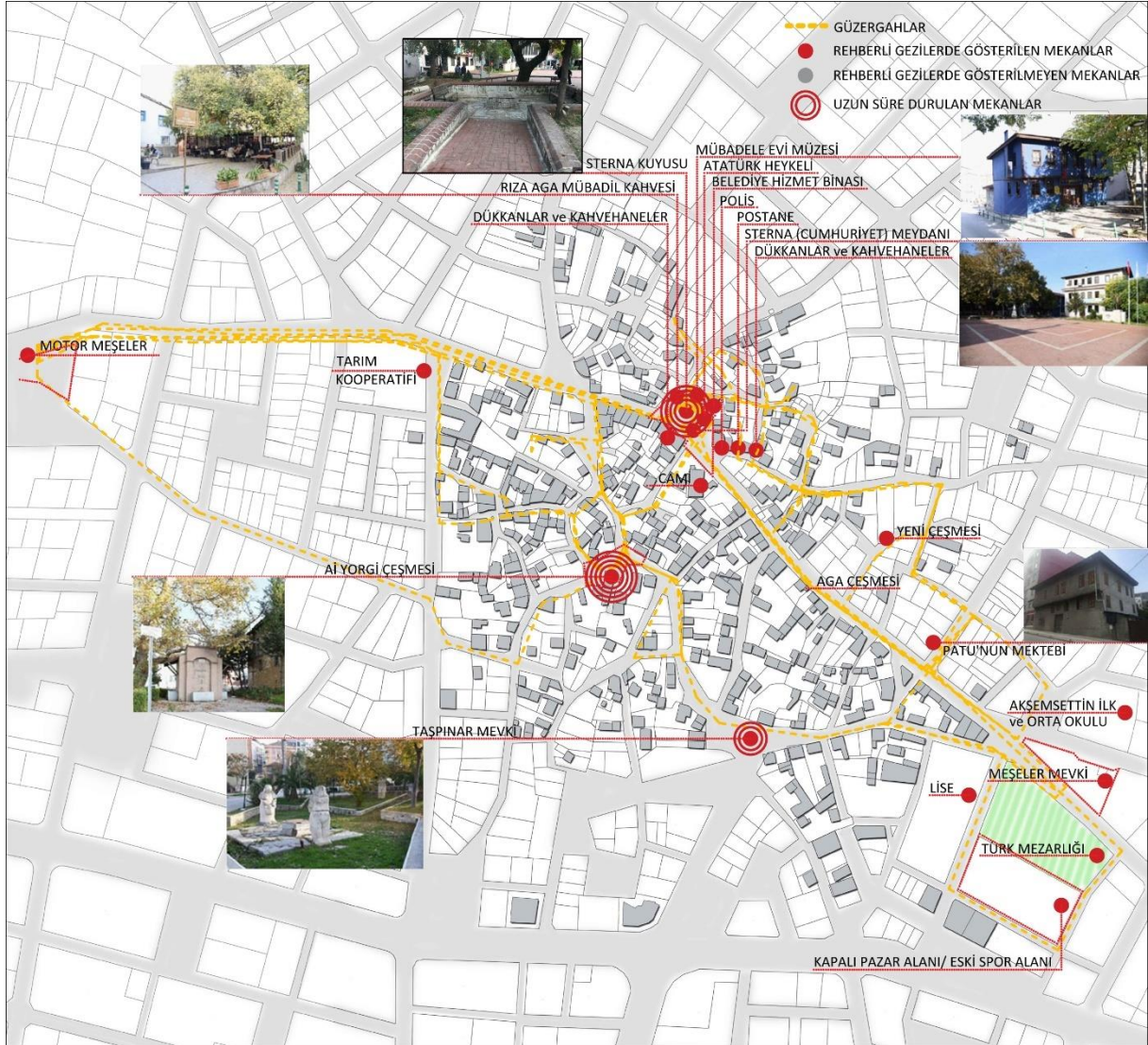
Görükle'de rehberli geziler, Sterna (Cumhuriyet) Meydanı'nda yer alan Mübadil Evi Müzesi önünden başlamıştır. Selanik ve Kavalalı mübadillerle yapılan gezilerde meydan, en uzun duraklanılan ve köy mekanları hakkında bilgi verilen mekan olmuştur. Güzergahlar, on iki katılımcı arasından sekiz katılımcı ile iki farklı şekilde gerçekleştirilmiştir. Birinci güzergah, Sterna (Cumhuriyet) Meydanı'ndan başlayarak Atatürk Caddesi üzerinden devam etmiş, Patu'nun Mektebi ve mübadillerin inşa ettiği okul gösterilerek karşıya geçilmiş, Türk mezarlığının yanından Rum döneminde Ayopiğado Kuyusu'nun yer aldığı, günümüzde kuyunun yıkılarak yerine heykellerin yapıldığı Taşpınar Mevki gösterilmiş ve Kilise Çeşmesine ulaşılmıştır. Kilise Çeşmesi'nin ardından cami yanından yürünerek Sterna (Cumhuriyet) Meydanı'na ulaşılmış ve güzergahlar son bulmuştur. İkinci güzergah ise birincinin tersi şeklinde gerçekleştirilmiştir. İki şekilde de bahsedilen mekanlar ve mekanlarda durma süreleri benzerlik göstermektedir. Atatürk Caddesi üzerinde yer alan 2021 yılında yıkılan Aga Çeşmesi'nin eski yeri dokuz katılımcı tarafından gösterilmiştir. Cadde üzerinde yürürken, ara sokaktaki okul olarak kullanılan Rum evi (Patu'nun Mektebi) bazen uzaktan, bazense yanına gidilerek katılımcıların hepsi tarafından gösterilmiştir. Cadde sonundaki mübadillerin kendi imkanlarıyla inşa ettikleri okulun yeri, daha sonra yıkılıp başka bir okul inşa edilmiş olsa da tüm katılımcılar tarafından gösterilmiştir. Okulun karşısında yer alan Türk mezarlığının yanına gidilerek, birinci kuşak mübadiller için dualar edilmiştir. Arkasında bulunan eski Rum alt mezarlığının yerinde bulunan Pazar alanı on katılımcı tarafından gösterilerek, Rum mezarlığının önce spor alanı, sonra Pazar alanı olduğu bilgisi verilmiştir. Ayipigado Kuyusu kaldırılmış olsa da mekanda gerçekleşen ritüelleri anımsatma ihtiyacı ile heykellerin olduğu bir meydan oluşturulmuş, Taşpınar Mevki olarak adlandırılmış, katılımcıların hepsinin gösterdiği mekan olmuştur. Kilise Çeşmesi, çevresinde küçük bir meydanla işlevini sürdürmektedir. Mübadillerin hepsinin güzergaha

dahil ettiği ve en uzun durakladığı ikinci mekan bu meydan olmuştur. Rum köy merkezi hakkında bilgi verilmiş, birinci kuşak mübadillerin Görükle'ye geldiklerinde karşılaştıkları yıkıntı mekanları aktarılmıştır. Rum kamusal mekanlarından, yeri gösterilmeyen Ai Thanasis Çeşmesi ile Rum üst Mezarlığıdır. Gezi güzergahlarına uzakta konumlanmaları, güzergaha dahil edilmemesine sebep olmuştur. Selanik ve Kavalalı mübadillerin anlatıları benzerlik göstermekle birlikte, birinci kuşak mübadiller gelmeden önce yıkılmış olanlar dahil olmak üzere Rum kamusal mekanlarının konumlarının ve süreçlerinin biliniyor olması Rum mekanlarının benimsendiğini göstermektedir. Yakın zamanda yıkılmış olan Aga Çeşmesi'ni güzergaha dahil eden katılımcıların, "Bir mekan daha yitirildi." ifadesi ile duyulan endişe, Rum mekanlarının, mübadillerin gündelik yaşamları içinde yer ettiğini göstermektedir. Rum kamusal mekanlarına dair ortak bir kolektif belleğin Selanik ve Kavalalı mübadiller tarafından oluşturulduğu ve sonraki kuşaklara da aktarıldığı, gösterilen ve anlatılan Rum kamusal mekanlarına dair verilen bilgilerin benzer olmasından anlaşılmaktadır. Katılımcılarla gerçekleştirilen rehberli gezide gösterdikleri mekanlar Tablo 7'de, güzergahlarının çakıştırılmış haritası Şekil 7'de, bulunmaktadır.

Tablo 7. Gölyazı (Apolyont) Köyü, Mübadil ve Osmanlı Yerlilerinin Rehberli Gezide Gösterdiği Mübadele Öncesi İnşa Edilmiş Olan Kamusal Mekanlar

		2. Kuşak Selanik Mübadilleri	3. Kuşak Selanik Mübadilleri	2. Kuşak Kavala Mübadilleri	3. Kuşak Kavala Mübadilleri
Dini Mekanlar	Aziz Georgias Kilisesi (yıkılmıştır)	III	III	III	III
	Ai Yorgi Şapeli				
	Rum Alt Mezarlığı (kaldırılmıştır)	III	II	III	II
	Rum üst Mezarlığı (kaldırılmıştır)				
Su Mekanları	Kilise (Ai Yorgi) Çeşmesi	III	III	III	III
	Sterna Kuyusu	III	III	III	III
	Ayopiğado Kuyusu (yıkılmıştır, Taşpınar Mevki)	III	III	III	III
	Ai Thanasis (yıkılmıştır)				
	Aga Çeşmesi (yıkılmıştır)	III	III	II	I
	Yeni Çeşme	I		I	
Eğitim Mekanı	Okul	III	III	III	III
Konut Mekanı	Patu'nun Mektebi	III	III	III	III
Ekonomi Mekanları	Adelfata Kahvehane	II	II	II	II
	Olimpos Kahvehane (Rıza Aga Mübadil Kahvesi)	III	II	III	II

Şekil 7. Görükle (Kouvaklia) Köyü'nde Rehberli Gezilerin Çakıştırılması (Fotoğraflar: Muharrem Vurucular Tarafından Bu Çalışma İçin Çekilmiştir, 2021)

6. SONUÇ

Bu çalışmada farklı koşullarda Yunan işgali ve mübadele sürecini yaşamış olan iki yerleşim yeri araştırılmıştır. Rum ve Osmanlı yerleşiklerinin bir arada yaşadığı Apolyont Kenti'nde (günümüzde Gölyazı Köyü), Anadolu'da yaşanan Yunan işgali dönemi, Rumlarla değişen ilişkiler ve kentlerin Yunan işgalinden kurtulmasıyla Rumların yerleşimi kaçarak terk ettiği, bu süreci yaşayan Osmanlı yerleşikleri için flaş bellek etkisi yaratmış ve kolektif bellekte yer etmiştir. İkinci bir flaş bellek olayı, Rumların terk ettiği yerleşime Yunanistan'dan gelen Türk mübadillerin yerleşmesidir. Bu iki flaş bellek arasındaki geçiş sürecinde, Rumlarla yaşanan olumsuz deneyimlerin dışavurumu olarak, kent merkezinde yer alan en önemli Rum kamusal mekanlarında yıkım gerçekleştirilmiştir. Osmanlı yerleşiklerinin yaşadığı flaş bellek olayları ile yerleşimde kendi inşa ettikleri mekanlar önem kazanmıştır. Gölyazı'ya yerleşen mübadiller de Osmanlı yerleşiklerinin kolektif belleğinin ürünleri olan mekanlarda gündelik yaşamlarını kurmuştur. Alan çalışması kapsamında rehberli gezi yöntemiyle, gezi güzergahlarında gösterilen kamusal mekanlar ve gezi esnasında aktarılan mekan ve tarih bilgileri ile Osmanlı yerlilerinin oluşturduğu kolektif belleğin mübadiller tarafından da benimsendiği görülmektedir. Osmanlı yerlileri ve Rumların yerine gelen mübadillerin, Rumların kamusal mekanlarını yok saydığı, tedirgin edici kültürel miras olarak algıladığı, mekanların zaman içinde yıkılmasıyla kolektif bellekten silindiği ve günümüzde hatırlanmadığı açığa çıkartılmıştır.

Görükle (mübadele öncesi Kouvaklia) Köyü'nde yapılan rehberli gezi yöntemiyle, Rumların yerine yerleşen mübadillerin Anadolu'da yaşanan Yunan işgal sürecine tanıklık etmedikleri için kolektif belleklerinde Rum yapılarına karşı olumsuz bir etki olmadığı ve Rum kamusal mekanlarını tedirgin edici olarak algılamadıkları ve gündelik yaşam ağlarını kurarken bu mekanları kullandıkları görülmektedir. Günümüzde ikinci ve üçüncü kuşak mübadillerin hala Rum mekanlarının yıkılmış olsa da yerlerini gösterilebilmesi ve mekan hakkında bilgi verebilmesinden yola çıkarak, Rum mekanlarını, zaman içinde deneyimleyerek mübadil mekanları olarak benimsedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Mekanlar, onları kullananlar değişse de olayların sessiz tanığıdır. Savaşa dair olumsuz anılar, kolektif bellekte hatırlanmakta; kültürel ürünler olan mekanlar, bu anıları hatırlatmaktadır. Sessiz tanık olan kamusal mekanların, olumsuz flaş bellek olaylarını hatırlatması ile bu olaylara tanıklık etmemiş olan Gölyazı mübadil toplumunun kolektif belleğinde de bu anılar yer etmiş ve bu mekanlar tedirgin edici kültürel miras olarak algılanmıştır. Bu çalışmada rehberli gezi yönteminin, rehberin belirlediği güzergahta gezi gerçekleştirilirken, güzergah üzerinde karşılaşılan bir mekan ile istemsiz belleğin devreye girerek anıları hatırlatması özelliği ile, kolektif bellek ve kültürel ürünler olan kamusal mekanlar arasındaki ilişki ile bu mekanların toplum tarafından algısı açığa çıkartılmıştır. Çalışma kapsamında, 'tedirgin edici kültürel miras' kavramı, köy yerleşimi ölçeğinde tartışılmıştır. Diğer toplumun kültürel ürünleri olan kamusal mekanların, aynı işlevde olmasına rağmen, yerleşimlerin tarihinde yer alan flaş bellek olayları sebebiyle, yerine gelen toplum tarafından tedirgin edici olarak algılanıp, reddedilebileceği sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

- Brown, N. R. (2016). Transition Theory: A Minimalist Perspective on the Organization of autobiographical Memory. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 5(2), 128–134.
- Brown, R., & Kulik, J. (1977). Flashbulb Memories. *Cognition*, 5, 73–99.
- Deligiannis, V. (1939). "To Hacilikis sta Kouvouklia Prouses", *Bursa Köylerinde Hacılık*. Mikrasiatika Chronika, II.
- Fotoğraf: Muharrem Vurucular tarafından bu çalışma için çekilmiştir.* (2022).
- Gülgöz, S. (2018). Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar. In S. Gülgöz, B. Ece, & Ö. Sezin (Eds.), *Hayatı Hatırlamak, Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* (1st ed., pp. 13–26). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Z. (2016). Miraslaştırarak Anma ve Karartarak Pazarlama Üzerine. *Mimarist*, 2, 44–48.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza* (1. Baskı). Heretik Yayınları.
- Hirsch, M. (1996). Past Lives: Postmemories in Exile. *Poetics Today*, 17(4), 659–686. <https://doi.org/10.2307/1773218>
- Hirsch, M. (2008). The generation of postmemory. *Poetics Today*, 29(1), 103–128. <https://doi.org/10.1215/03335372-2007-019>
- Hirsch, M. (2014). Postmémoire. *Témoigner. Entrehistoire et Mémoire*, 118(Septembre 2014), 200–213. <https://doi.org/10.4000/temoigner.1274>
- Hirst, W., & Manier, D. (2008). Towards a psychology of collective memory. *Memory*, 16(3), 183–200. <https://doi.org/10.1080/09658210701811912>
- Homatopoulos, Hamsitzis, & Bakidis. (1963). *Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Sözlü Tarih Meteryali Derlemesi, Bitynia Vilayeti, Bursa Periferisi, Apolloniada Kısmı, Apolloniada Dosyası* (B. ve T. B. N. B. Aktaran; Kalogeropoulou Yalçın, E., (2017). Apolyont'un Sakinleri Mekan (Ed.)).
- Kalogeropoulou Yalçın, E. (2017a). Akylas Millas Özel Arşivi. In *Apolyont'un Sakinleri Mekan, Bellek ve Tarih*. Nilüfer Belediyesi.
- Kalogeropoulou Yalçın, E. (2017b). *Apolyont'un Sakinleri Mekan, Bellek ve Tarih* (1. Baskı). Nilüfer Belediyesi.
- Logan, W., & Reeves, K. (2009). *Places of Pain and Shame: Dealing with Difficult Heritage*. Routledge.
- Mutlutürk, A., Boduroğlu, A., & Tekcan, A. İ. (2018). Kişisel ve Toplumsal Bellek. In S.

- Gülgöz, B. Ece, & S. Öner (Eds.), *Hayatı Hatırlamak, Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* (1st ed., p. 243264). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları* (1. Baskı). Dost Kitapevi.
- Ogle, A. (2008). Returning to Places of Wounded Memory: The Role of World Heritage Sites in Reconciliation. *16th ICOMOS General Assembly and Interna*.
- Olick, J. K. (2014). Collective Memory: The Two Cultures. *Moment Journal*, 1(2), 175–211. <https://doi.org/10.17572/mj2014.2.175211>
- Pettiteau, J. Y. (2009). La Méthode des Itinéraires ou la Mémoire Involontaire. *HAL*, 1–9.
- Rico, T. (2008). Negative Heritage: The Place of Conflict in World Heritage. *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 10(4), 344–352. <https://doi.org/https://doi.org/10.1179/135050308X12513845914507>
- Sarlo, B. (2012). *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*. Metis Yayıncılık.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (n.d.). *Y-A-RES. 00150. 00068. 004*.
- Thibaud, J. (2001). Les parcours commentés. *L'espace Urbain En Méthodes*, January 2001, 79–99. https://www.researchgate.net/publication/255703222_La_methode_des_parcours_commentes
- Thibaud, J. (2013). Commented City Walks To cite this version : HAL Id : hal-00980752 Commented City Walks. *Journal of Mobile Culture*, 7(1), 1–32.
- Ulutaş, O. (2014). *Nilüfer'in Hikayesi, Nilüfer Belediyesi Sözlü Tarih ve Araştırma Projesi* (2. Baskı). Nilüfer Belediyesi.
- Uzer, T. (2018). Nasıl Hatırlarız, Nasıl Unuturuz: Kuramsal Yaklaşımlar. In S. Gülgöz, B. Ece, & S. Öner (Eds.), *Hayatı Hatırlamak, Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* (1st ed., pp. 51–69). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Werstch, J. V. (2004). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1017/CBO9780511613715>
- Werstch, J. V., & Roediger, H. L. (2008). Collective Memory: Conceptual Foundations and Theoretical Approaches. *Memory*, 16(3), 318–326. <https://doi.org/10.1080/09658210701801434> To